

ТАНЫМ ЖАНРЫНЫҢ ІЗАШАРЫ

Қазақ журналистикасының көрнекті өкілдерінің бірі, белгілі жазушы Жанат Орынбайұлы Елшібек биылғы мамыр айында 60 жасқа толды. Журналист Жанаттың, жазушы Жанаттың өзіндік орны ерекше бөлек. Өйткені, оның аты-жөнін білмейтін мектеп оқушысы, мектеп мұғалімі жоқ-ау, сірә! Бұл сөзіміздің дәйекті дәлелі де бар. Қазақ әдебиетіндегі танымдық жанрдың көкжиегін кеңейтуге халқадерінше септігін тигізген қаламгер Жанат Елшібектің танымдық туындыларының дені балалар басылымдарында жарияланған.

Бүкіл ғұмырын баспасөзге арнаған оның психологиялық, логикалық ой-жұмбақтары, ребустары мен криптограммалары, сөзжұмбақтардың сан-алуан түрлері мектеп қабырғаларында өткен танымдық кештерде, қызықты ойын-сауықтарда тұрақты пайдаланылып келеді. “Сен білесің бе?”, “Зерек”, “Мың бір қызық”, “Таным” тәрізді кітаптары мектеп оқулықтарына қосымша құралдарға айналды. Танымдық жинақтардың авторы оннан астам көркем кітаптар жазып, адамгершілік, эстетикалық, тәрбиелік мәні зор бірнеше кітаптар құрастырды. Жазушы, Журналистер одағы сыйлығының үш мәрте лауреаты Ж.Елшібек шығармаларының алтын арқауы – алау жүректі жасөспірімдер, мектеп тынысы, ұстаздар өмірі, өзі туып-өскен Балқаш өңірінің балықшылары. Олар – “Алтын ұя”, “Студенттік меридиандар”, “Атамекен”, “Қарлығаш”, “Жоғалған теңіз”, “Шағалалар жылай ма, осы?...”, “Қош бол, теңіз”.

Есімі республикамызға жақсы таныс, қазақ баспасөзінің қара шаңырағы – ел газеті “Егемен Қазақстанның” жауапты хатшысы, қаламдас әріптесіміз Жақаңды мерей жасымен құттықтап, шығармашылық табыс, мықты денсаулық, қанаты қайырылмас шабыт қиялын тілейміз.

Журнал оқырмандарының назарына мерейтой иесі жайындағы марапат мақаланың орнына редакцияның өтініші бойынша жазылған қаламгердің өзімен өзі сырласудан туған сұхбатты ұсынғанды жөн көрдік.

Редакция.

“ӨЗГЕ ЕМЕС, ӨЗІМ АЙТАМ ӨЗ ЖАЙЫМДЫ...”

Әуелде тосырқап қалғаным рас. Баспасөз тәжірибесінде жиі ұшыраспайтын жанр. Өзіннен өзін сұхбат алу. Тосындау емес пе? Бірақ... тереңірек мән берсем, Бас редактор Сайраш Әбішқызының уәжі де орынды тәрізді. “Несі бар ыңғайсызданатын. Кемел кезеннің төріне шығып отырған тұста өз оқырмандарыңмен сырласудың оңтайлы да оралымды сәті. Әрі таптаурын көпірме мақаладан гөрі жанды дүние талғампаз жұрттың ойынан да табылар...” Тәжірибелі қаламгердің ұсынысы маған бағылдық ұшқынындай көрінген. Кез келген газет-журнал басшысы тәуекел етпейтін тосын жанрда өзіммен өзім шешіліп бір сырласқанды артық санамадым. Дауыппаз ақын Қасым жырлағандай “өз жайымды” шертейін. Сонымен, өзіме өзім қойған алғашқы сауал:

– Сыр-сұхбаттың әлқиссасын әріден өрбітіп көрелік. Баспа жүзін көрген тұңғыш дүнием қандай еді?

— Әлі есімде. Күні қашегідей жаңғырады-ай... Республикалық “Қазақстан пионері” газетінде (қазіргі “Ұлан”) алғашқы хабарым жарияланған күн. Алтыншы-жетінші сыныпта оқып жүрген кезім. Қуанышымда шек жоқ. Басаяғы он жолдан аспайтын тұңғышымның аты — “Пионерлерге риза”.

Газет-журналдарға мақала жазып жіберуге ең бірінші түрткі болған менің шешем болатын. Шағын балықшы ауылының жұпыны кітапханасынан көркем әдебиет кітаптарын жаздырып алып оқытынымды байқаған анамның бірде кеңес ретінде айтқаны бар. “...Сен де көрген-білгеніңді қазаға түсіріп көр. Күнделік жазып үйрен. Мектебің туралы, ауылдағы жақсы істер жайында Алматыға, пионер газетіне хабар-ошар жазып жібер...” Сөйтіп, анамның ақылымен мақалалар жаза бастадым. Соның бірі жоғарыдағы дүнием газетке шығысымен ауылдың, мектептің жаңалықтарын, кішкентай достарым мен балықшылар өмірінен үлкенді-кішілі материалдарды редакцияларға жолдай бердім. Үздік-создық бірі жарық көріп жатса, кейбіріне редакциялардағы ағайлардан жауап хат келеді. Төбем көкке жеткендей мәзбін. Іле-шала балалар басылымында достық тақырыбына жасаған екі ребусым жарық көрді. Содан бері бүкіл ғұмырымда айнымас серігіме айналған танымдық ойындардың екі мыңға тарта түрін құрастырыппын. Олардың өзі төрт-бес томға жетеді.

Көп ұзамай жас тілші атандым. “Қазақстан пионерінің” шағын кітапханасын жеңіп алдым. Бұл сый әжептәуір ынталандырды. Жазуға күштарым арта түсті. Қаламымды үшпай келе мөлтек әңгімелер, суреттемелер, очерктер, этюдтер жазып, олар пионер газетімен бірге “Лениншіл жас”, “Қазақстан мұғалімі”, “Жетісу”, “Спорт”, “Қазақ әдебиеті”, “Ара”, “Балдырған”, “Білім және еңбек”, т.б. газет-журналдарда үзбей жарияланып тұрды. Балалар әдебиетінің классигі Бердібек Соқпақбаев айтпақшы: “Жазып қойып, өзіме-өзім сенбей, оқып-оқып басыма жастанамын”. Мен де осындай күй кештім. Сол жазған дүниелерімнің арқасында институтқа түсіп кеттім.

Бала кезімде жазғандарым көзге ыстық. Қанша дегенмен “іштен шыққан шұбар жылан” ғой. Алдағы уақытта жарық көретін шығармалар жинағымның көптомдығына кішігірім сол материалдардың бірен-саранын жанрларға жүйелеп, жіктеп “Қауырсын қалам” атты бөлек бөлімге топтап ұсынғанды жөн санадым. Жазу өнеріне ұмтылған бүгінгі жас тілшілерге үлгі-өнеге болар. Нендей жақсы, тәлімді істің өзі еліктеуден, ұлы Абай атамызша бейнелесек “ұқсап бағудан” туындап жатса керек.

— Мектеп қабырғасында жүрген жылдары бұрқыратып шығатын материалдарымның соңына қойылатын фамилиям студент атанған күннен бастап өзгерді. Хат-хабар жазысып келген балауса достарым кезінде газет-журналдар арқылы мені іздегені де есімде. Бұрынғы фамилиям Орынбаев еді.

— Соғыстан кейінгі мамыражай уақыт. Төрт жылға созылған оқ пен оттың дүмпуінен еңсе көтерген Балқаштың жағасындағы, шалғай түкпірдегі аядай-аядай балықшы ауылдарындағы өте жұпыны мектептерге де жан біте бастаған. Мектеп — тек аты. Әйтпесе, еденінде тақтайы жоқ, қамыс шатырлы қоржын там. Он-он бес бала. Кейде екіге бөлініп, кейде бірігіп әлгі құрқылтандың ұясындай бөлмеде ың-шыңсыз сабағымызды оқимыз. Соғыстан бір аяғынан жараланып қайтқан түсі суық Базархан мұғалімнің қаталдығы сондай — партада отырғанда жөн-жосықсыз қыбырлатпайды-ау. Ал сабақты түсіндіргенде тастай. Миыңды ашып, кітаптағы жазылғанды әдемілеп құя салады. Білімді ұстаздан алған өнегені күні бүгінге дейін тек біздің шағын ауыл ғана емес, бүкіл Сарыесік аймағы аңыз етіп еске түсіреді-ай. Базархан ағаның алдын көрген оқушылардың кез келгенінің жазуы, яғни қолтаңбасы маржандай. Мектеп табалдырығын аттап, партаға отырған мезеттен көркем жазып машықтануға айрықша мән береді. Екінші бір қасиеті — оқушы балаға

қарындашты әдемілеп ұштауды үйретіп, сынып қабырғасына өзі ағаштан жонып алған “плакат қаламұшымен” көрнекті етіп әйдік ақ қағазға жазып, іліп қойған көбейту кестесін күніне әлденеше мәрте сұрап отырады. Алғашқы айларда мен ештеңені түсінбеймін. Қоржын қос бөлмеде төрт сыныптың оқушылары араласып дәріс алады екен. Бізден үш-төрт жас үлкен, бәлкім одан да жоғары, сырықтай-сырықтай қыздар мен ұлдар да жүр. Араларында бір сыныпта екі-үш жыл отырғандары да барға ұқсайды. Бәрі таныс.

Аңғал, аңқау заманды қойсайшы. Бастауышты бітіріп, он біріншіні көрші Көпбірліктегі орта мектепте төмамдадым. Қуанышта шек жоқ. Қолымда – күміс медаль. “Қолымда” деймін-ау, өзирге оны маған ешкім ұстататын емес. Күміспен жазылған аттестатты алу үшін – төлқұжат керек. Мінеки, осы тұста кішкентай ауылымыз үлкен дүрбелеңге түсті. Тууы туралы куәлікте біраз балалардың аты-жөндері

басқаша, ал мектептегі фамилиялары мүлдем өзгеше жазылып келіпті. Он жыл бойы. Сол жүгірмектердің қатарында мен де болып шықтым. Құжат бойынша менің фамилиям Орынбаев емес – Елшібеков, Тілеубектікі Ажаров емес – Шалбаев, Шағай Бекбаевтың аты-жөні тұтас өзгеруі тиіс, яғни Шешенхан Қамибеков болып. Сыныптас қыздарымыздың есімдері де қате жазылып келіпті. Дабыл – Жаңылға, Есен – Есенгүлге, Сәкен – Сандуғашқа, Күлән – Күләндаға заңдастырылмақ. Күлкілі-ақ оқиға. Жер түбіндегі аудан орталығы мен қияндағы Балқаш қаласына шапқылап жүріп аты-жөндерімізді құжат негізінде зорға жаңарттық. Сөйтсек, баяғы-да-а бірінші сыныпқа жетектеп алып келген ата-әжелеріміз: “Е-е, мынау Орынбайдың баласы, ана қара тентек шешесі Ажардың ұлы, ал бұл дөкей соғыстан қайтпаған ағаның тұяғы ғой...” деп ауызша жаздыра салған ғой. Менің де осылайша Орынбаев боп жүргенім. Абай атындағы мемлекеттік университеттің филфагіне түскеннен бастап, материалдарыма ұлы атамның есімін қоя бастадым. “Жанат Орынбаевты тауып беріңіздер...” сарындас хаттарды сол кезде газет-журналдарда істейтін аға-апайлар редакцияға бас сұққанымда өзіме ұстататын.

Албырт шақта адам арманшыл, тым романтик болатыны аян. Әсершіл көңіл көусар да мөлдір. Ұлан-байтақ еліміздің түкпір-түкпірінен аптасына ондаған хат алатынымын. Өз қатарластарыма ерінбей, табанда жауап жазып жіберем. Тіпті, ежелгі достардай едік. Әрқалай себеппен хат үзіліп қалса, жақсы нәрсенді жоғалтып алғандай кепке түсетін алаңсыз бір дәурен десейші! Жыртып тастауға қимай, көзімнің қарашығындай жинаған сол хаттарымының өзі екі шабадан. Үшінші курста жүргенде Қостанай облысына ауыл шаруашылығы жұмысына аттанарда, жатақхананың жүк қоймасына тапсырғанмын-ды. Ұшты-күйлі жоғалып кетті. Қойған жерімнен таппадым... Бір қуаныштығы, сол хат иелерінің біразымен студент кезімізде жүздесіп, кейінірек, тіпті, бір шаңырақтың астында қоян-қолтық қызмет атқардық. Журналистиканың ыстық-суығын бірге көтердік. Орайы кеп тұрғанда солардың аты-жөндерін атайын. Олар – Жақау Дәуренбеков, Ырым Кененбаев, Қайсар Әлім, Дәулет Исабеков, Сәлім Меңдібаев, Әнуар Қырбасов, Мінәжадин Сермағамбетов, т.б. Бүгін таңда бұларды бүкіл республика біледі. Қабырғалы қаламгерлер, білікті баспагерлер. Ал шымкенттік жас тілші-құрдасым Дәулеттің өзі тұрып келген заңғарадай үй-жайын босатып, қазақтың біртуар асыл азаматы Дінмұхамед Қонаев мешітіне айналдыруы жүрек шымырларат сауапты да иманды іс. Екінші бірінің қолынан келе бермейтін қасиетті тірлік. Неге қуанбассың?!

– “Сөзден сөз туады”. Атам қазақ бекер айтпаған. Тіл ұшына жетіп келген

жағдаяттарды ішке бүгіп қалғым келмегендіктен, еркін әңгіме тиегін ағытып отырым. Қалам ұстаған жанның қалтарысты қырларынан хабардар болсын деген ой. Журналистік еңбек жолыма аз-кем тоқталайын.

— Журнал оқырмандарына, мұғалімдерге бағытталған сұхбатта тосындау штрихтарға көбірек мән бергенді дұрыс көрдім. Журналистің, жазушының бүкіл еңбегі мен қызметі — жұрттың көз алдында. Аты-жөнін, не жазып жүргенін үнемі қадағалап отырады. Әрине, әдейілеп емес. Қолына түскен басылым беттеріндегі дүниелерін оқып, қадағалайды. Ол автор ұнаса, іздеп жүріп оқиды. Оқырман талғамынан артық таразы жоқ. Сол биіктен табылуға, сол үдеден шығуға ұмтылатын қаламгерлер өмірбақи ізденсе керек. Өйткені, қазір не көп? Жазарман көп?! Ашығын айтқан жөн. Журналистиканың қасиеті мен қадірі қашып тұр. Бір қызығы, оның себеп-салдарын қолыңа шырақ іздеп шықсаң да таппайсың. Ешкімді де кінәлай алмайсың. Қоғамның көз алдында, қалың қауымның назарындағы қалыпты жағдай іспетті. Өйтпесе, өткен ғасырдың алпысыншы жылдарында, тіпті бертіндегі сексенінші жылдардың өзінде журналистика — нағыз романтикалық мамандыққа айналып, дүркіреп тұрды емес пе. Менің журналистік еңбек жолымның өлгі мезеген даңқты кезеңнен бастау тартқанына қатты қуанамын. Мың тәуба шүкір. Балғын да қауырсын қаламды болаттай шыңдар журналистиканың үлкен ұстаханасы — “Лениншіл жаста” (“Жас Алаш”) он жылға жуық тер төктім. Соңғы курста жүргенімде қызметке қабылдаған тұңғыш редакторым — Шерхан Мұртаза. Ал жас тілшілердің сайыпқыран бапкері Сейдахмет Бердіқұловты мектеп қабырғасында жүргенде-ақ ұлы ұстаз санайтынмын. Араға жиырма жыл уақыт салып “СҚ”-да (бүгінгі “Егемен Қазақстан”) Шерағдмнен қайта кездестім. Қалам қуатын, талант қарымын тамыршыдай дөп сезетін, әрі бағалай білетін Бердіқұлов пен Мұртаза мектебінен өткенімді әрдайым мақтаныш етемін.

Кезінде қазақ баспасөзінің қарашаңырағы “Егемен Қазақстанға” қатарынан үш жыл бойы құда түсіп жүріп қызметке қабылдаған Сапекен — Сапар Байжановтың газет жасаудағы тәжірибесі мен тағылымы тым бөлек. Өзекті әңгіме желісін құрайтын өнегесі өрісті-ақ. Қаламға сүйеніп, ала қағазға тесілген қырық жыл аралығында он бір бас редактор, жүздеген журналистермен иық тіресе қоян-қолтық еңбек етіппін. Әрқайсысы бөлек-бөлек тұлға, бөлек-бөлек тағдыр. Бүгінгі қазақ журналистикасының, қазақ әдебиетінің бір-бір уықтары. Зиялы қауымның сақа сойы мен оғлан ойын құрайтындар да — осы қаламгерлер. “Әр көллада бір қиял” демекші, газеттің ішкі кухнясы туралы, қаламдас әріптестер хақында, олардың шығармашылық әлемінің жалпақ жұртқа беймәлім тұстарын баян ететін роман-эссе жазып жүрмін. “Журналистика жұмбағы немесе Сейдахмет Бердіқұловтан, ... Сауытбек Абдрахмановқа дейін” атты көлемді бұл туындыда талай жылдардың жаңғырығы арқау болмақ. Меніңше, кітап атынан-ақ көп жайды аңғару қиын емес.

Құдайға шүкір, газет бетіндегі өмірбаяным мені де абыройлы мәртебеге бөлегендей. Ғұмырымды киелі шаңырақтың астында өткізіп келемін. Көпті көрдім, көпті үйрендім, көпті түйдім...

— **Осы орайда көмейіме мынадай сауал тірелгендей. Егер ғайыптан өмірімді қайтадан бастар болсам, қазіргі кәсібімді өзгертер ме едім... Жок әлде...**

— Ойланбастан кесіп айтарым: журналистік мамандығымды таңдар едім. Басқа кәсіпке еш икемім жоқ. Жазу-сызуға құштарлық — қаныма сіңген қасиет. Бойындағы қабілет-дарынды үздіксіз ұштау тек өркімнің өзіне байланысты. Өзін-өзі меңгере алмаған, өзіне-өзі ие бола алмаған талай таланттың тағдыр төлкегіне түсіп, жоғалып кеткенін өз басым жақсы білемін. Көңілімде сәл-пәл күмән бар. Бүгінгі қитұрқы, екіжүзді заманда газет-журналдарға тұяғымды іліндіре алмаймын ба деп қорқамын. Өйткені, оның да, соның да әділетсіздік. Шарасынан шығып мөлгілеп тұр. Өткен ғасырдың алпысыншы-жетпісінші жылдары журналистерді жазғандарына қарап бағалап, конкурстан өткізіп, қалам қуатын елеп-екшеп барып қызметке қабылдайтын. Қазір тілші тұрмақ, хат тіркеуші мен корректорға дейін тек жоғарыдан соғылған қоңыраудың күшімен, тамыр-таныстықпен ғана орналасады. Артық айтқандық емес, көзіміз көріп жүрген әдеттегі жағдай. Менің жоғарыда қрышам да, танысым да жоқ. Менің протекциям да, руым да — қаламым. Осы жерде отыз жыл бұрын бастан кешкен бір жайды жаңғыртайын. “СҚ”-ға көркемдеу бөліміне

менгеруші боп редколлегияда бекіп шыққан бетте басшылардың бірі бөлмесіне шақырып алып “*Сенің жең жалайыр ма, әлде шешең бе?*” деп міз бақпаса, келесі күні ата сақалы аузына түскен ақсақалдардың бірі “*Бала, сені бізге кім әкеліп отыр, осы?*” дегені бар. Абдырап қалған мен әріптестерімнің оғаш қылықтарына қайран қалдым. Еріксіз іштей күбірледім. “*Қайран, Сейдахмет аға! “Ленжаста”, өзіңіздің қасыңызда он жыл жүргенде біздің қай жерден, қай рудан екенімізді жалғыз мөрте сұрамаңыз-ау!.. Ойлағаныңыз тек қаламның бабы ғана еді... Енді, міне. Қандай ортаға тап келдім. Мүмкін емес. Үлкен ұжым болған соң ұсақ-түйек жайларды бықсытатындар ұшырасатын шығар...*” Кателеспеппін. Аз уақыттың ішінде жақсы адамдардың арқасында СҚ-ға бауыр басып кеттім.

— **Чайворд, ребус, сканворд қазақ үшін тосындау екені даусыз. Сөзжұмбақ жасау хоббиім жайында айта кетсем. Бұл өзі өнер ме, ойын ба?**

— Әңгіме басында жаздым. Осы кезге дейін екі мыңнан астам кроссворд түрлерін жасаппын. Оның бәрін тәптіштеп, жіліктемей бірер түйінді пікірімді ортаға салғаным орынды секілді. Ой өнерінің ордасы – танымдық туындылар. Ал олардың түрлері жиырмаға жетеді. Кейбірін тізбелесек: жоғарыда атағандардан басқа, криптограмма, анаграмма, пиктограмма, шарада, сөзтізбек, стрелкограмма, метаграмма, т.б. психологиялық, логикалық ой-жұмбақтар. Қай-қайсысы да адам қабілетін шындап, мінез-құлқына әсер етіп, табандылыққа, төзімділікке тәрбиелейді. Немістің әйгілі жазушысы, әрі драматургі Брехт айтқандай: “*Ең бастысы – адамдарды ой сарптауға үйрету*”. Әрине, сөзжұмбақ түрлерін жасау оңай емес. Бұдан бұрын газет-журналдар танымдық дүниелерді өте сирек жариялайтын. Соңғы жеті-сегіз жылдың бедерінде кроссвордсыз, сканвордсыз газет шықпайды-ау. Тіпті, жеке-жеке танымдық басылымдар жарыса жарық көруде. Бұл – жақсылықтың, жаңалықтың нышаны. Қазіргі электроника, компьютер дәуірінің талабы. Ойы ұшқыр, қиялы бай ұрпақтың қалыпты өмір сүру өдетіне айналғанын анық көрсетсе керек. Шетелдерде танымдық кітаптар жүйелі түрде сериялап шығып тұрады. Бізде бұған ешқашан жете мән берілген емес. “Сен білесің бе?”, “Зерек” тәрізді танымдық ой-жұмбақ кітаптары кезінде мектеп оқулықтарына қосымша құрал ретінде қолданылғаны анық. Бірақ, ресми түрде тиісті білім мекемелері, оқу министрлігі ешқашан көңіл аударған жоқ. Сол баяғы қанға сіңген енжарлық та. Әйтпесе, менің танымдық жинақтарымды мектеп оқушылары шырақ жағып жүріп іздемес еді ғой. Жарайды. Уақыт өтті, уақыт кетті. Селт етпес көңіл күй бәз-баяғы қалпында. Соңымда қалған ізіме үңілгенде жүрегіме қуаныш үйретін елеулі істер тындырғанымды тізбелеуге болар еді. Өйтпедім. Кеуде соғып мақтанғандай көрінемін. Сөйтсе де осыдан ширек ғасыр бұрын КСРО-дағы тұңғыш алып сөзжұмбақтың авторы екенімді мерейлі сезіммен жаңғыртқым келеді. Қазақстандағы ең үлкен сканвордты құрастырғанымды да оқырман есіне түсірсем деймін. Осылардың қай-қайсысын құрастырғанда да мен оған ойын ретінде емес, үлкен өнер ретінде жіті көңіл бөлгенімді ерекше ескертемін.

— **Таза әдеби туындыларымды қай кезде жазып едім? Газет жұмысынан қол босамайды ғой. Жалпы жазуға отырғанда бап таңдаймын ба? Осы тақылеттес сұрақтарды құлағым жиі шалады.**

— Рас. Газет шығарудың машақаты мен мехнаты толып жатыр. Сырт көз мұны біле бермейді. Компьютер келгенге дейін мүлдем қиын-ды. Қорғасынмен терілген материалдарды түзетіп, беттеу үрдісі тым көп уақыт алса, бұл жұмыстарды компьютер бірер минуттің ішінде орындайды. Бүгінгі мүмкіндік ғажап! Сол күнгі болған оқиғаны электронды басылымдармен жарыса, қалыспай жариялайтын газетшілердің тірлігін бағалай білген жөн. Уақытпен, сағатпен санаспай түннің бір уағына шейін редакцияда жүретін журналистердің дені таза әдеби шығармашылықпен айналыса алмайды. Ілуде біреуі ғана көркем дүние жазумен тұрақты шұғылданады. Жанкешті қаламгерлердің біразы газет шаруасынан қалт еткен мезетті текке жоғалтпауға ұмтылады. Түнде балашағаларын ұйықтатып тастап жазуына кірісетіні мәлім. Әрине, бұған жағдайың мен денсаулығың болуы керек. Көптеген журналистердің бірыңғай шығармашылыққа бет бұрып кеткенін өз басым жақсы білемін.

Қанша дегенмен газет қамыты жазумен еркін айналысуға бөгет. Кезінде “Лениншіл жаста” қатар қызмет істеп жүргенде Оралхан Бөкеев пен Марат

Қабанбаевтың ауыздарынан тастамайтын тәмсілдері бар-тын. “Нағыз жазушы болуды армандайтындар газетте ұзақ отырып қалмауы керек...” Дұрыс пікір. Жоғарыда бүге-шігесіне дейін ақтармасам да газеттің қара жұмысы мүжіп тастайды. Оның үстіне көркемдік шеберлігіне де белгілі дәрежеде сөзсіз ықпал етеді. Шынайы әдеби тіл мәселесі төңірегінде әңгіме қозғалғанда, “газеттік тіл” деген ұстынның үнемі алға тартылуы осыдан. Мойындайтын қағида. Өйткенмен де қалам киілетін жанымен сезінетіндер өркез талғам биігінен көрінуге тырысады. “Әдебиет – ардың ісі”. Сөз зергері, академик Зейнолла Қаболовтың темірқазық талабын жадымыздан шығармаған абзал. Күлдібадам, дәлдүріш дүниелердің өмірі қашанда қысқа. Жылуы жоқ, айтары жоқ көкір-шүкір кімге қажет?! Газеттің қым-қуыт қаракетімен жүріп мен де біраз әңгіме, повестер жаздым. Қалам қуатын байқап көргім келіп, әрі жазушылық қабілетімді сын тезінен өткізуді мақсат етіп “Жалын” баспасының дәстүрлі жабық бөйгесінде бақ сынап көрдім. “Қош бол, теңіз...” повесім жұлдеге ие болды. Осылайша өз қаламымның күшін, мүмкіндігін таразылағанмын-ды. Шынын айту керек, о кездегі “Жалын” конкурсы қара қылды қақ жарған әдеби емтиханның ең шоңы болатын. “Жазылмайтын жара” хикаяты отты жылдар жаңғырығына арналса, “Жетім жұрт” повесі қияндағы балықшы ауылының тіршілік-тынысын сөз етеді. Табиғат-тылсымның зер салып байқай бермейтін құпиясы мен жұмбағын өзек еткен “Жаңғырық” – мөлтек әңгімелерден құралған хикаят. Кезінде “Жас Алаштың” кітапханасында оншақты нөмірде жарияланды. Оқырмандар көңілінен шықты. Өзіме де ұнайды. Мұны қадап айтып отырғанымның сыры бар. Кез келген қаламгер, ең алдымен өз шығармасын өзі бағалай, құрметтей білуі тиіс. Әрине, әділ де қатаң жүрек сүзгісінен өткізгенде ғана ақиқатты айлуырасың. Өйткені, қазіргі есеп-қисапқа құрылған қоғамда біреуді аспандатып шынға шығаруға да, құлдыратып құрдымға құлату да оңай. Несін жасырамыз, алыста емес, сіз бен біздің маңайымызда болып жатқан әдеттегі құбылыс. Абзалы осы сырқатымыздың мендеп кетуіне жол бермейк...

Жазушының дені бап таңдайды. Жазу толғағын қызыл сөзбен бейнелей алмайсын-ау. Сөз балқытқан, сөз қорытқан, сөз қорыған кісінің мінезі көбіне кіді өрі кірпияз. Қиял қанатын бұғалықтап, қаламыңды ала қағаз бетінде жорғалатудың бабы да қилы-қилы. Мәселен, әйгілі американ жазушысы Эрнест Хэмингуэй өз бойына лайықтап арнайы жасатып алған үстелде түрегеп тұрып жазған. Ал татардың ұлы ақыны Мұса Жәлел семсер-жырларын фашизмнің тас қапас түрмесінде жатып-ақ тасқын селдей төгілген емес пе. Біздің қазақ қаламгерлерінің арасында да жазу сәтіндегі өзгеше әрекеттерімен дараланатындары бар. Шабыт шақырудың, бап күйттеудің әсері мен ықпалы зор болса керек... Атақты жазушы Ғабит Мүсірепов өз қолымен мұнтаздай етіп ұшталған оншақты қарындашпен кезек-кезек жазады екен. Сұңғыла суреткер Мұхтар Мағауин әлі күнге дейін сүйікті ғадетінен бір айныған емес. Мұхад бүкіл шығармасын баяғыда антикварға айналған №11 оқушы қаламұшын сия сауытқа малып жазатын көрінеді. Көрнекті қаламгеріміз Дүкенбай Досжанның қылығы мүлдем қызық. Ол өз туындыларын еденге етбетінен жатып алып бұрқыратып жаза береді, жаза береді. Сол секілді кейбір жазушылар тек түнде жазып, күндіз ұйықтайды. Ал мен өз дүниелерімді жазуға сенбі-жексенбі күндерін, сондай-ақ еңбек демалысымды пайдаланам. Газетіште басқа уақыт жоқ.

– Журналистік ұзақ жолда есте қалар оқиғалар көп. Шетінен көгендеп, тілге тиек етуге әбден болады. Бірақ, сұхбат көлемі көгермейді. Оңтайлы тұста журнал оқырмандарын құлағдар етіп қандай келеңсіз жағдайларды жаңғыртып еске түсірсем екен?

– Тағы да қайталап ескертемін. Қырық жылға жуық газеттегі тірлік – бірер кітапқа арқау болары сөзсіз. Өз басымнан өткен екі жайдан ғана нақты мысал келтірсем деймін. “Ленжаста” жүргенде балықшылар өмірінен “Шағалалар жылай ма, осы?...” атты оптимистік очеркім жарияланды. Қызыл цензураның қылпылдап тұрған кезінде Сейдағаң қорықпай осы тақырыпқа қол қойған-ды. Литоның түнгі кезекшілеріне “тиіспендер, өзгертпендер” деп ескертуімен аман-есен жарық көрген осы очерктің тақырыбын кейінірек “Жалын” баспасынан шыққан жинақта авторға білдірмей өзгертіп жіберіпті. Қалай

дейсіз ғой? “Шағалалар жырлай ма, осы?..” Әр нәрседен үріккен, көлеңкемізден қорыққан заман-ай! Екінші келенсіздік – генерал Сабыр Рақымовтың зайыбы Құралай Натуллаева хақындағы очеркімде Сабырды қазақ деп әдейілеп ашық айтпай, Шымкент облысында туған дегенім үшін ЦК-ға түсінік жазуға тура келді. Очеркті басқан “Қазақстан әйелдері” журналының Бас редакторы Әтина Жәкетова апайға ескерту жасалған еді. Сауысқаннан сақ кенестік империяның сорақы істеріне күніренесің бе, күлесің бе? Өзбектерге телініп кеткен генерал тағдыры ойланарлық-ақ. Азааттығымызды алып, тәуелсіздігімізге ие болғаннан кейін жарық көрген кітабымды “Шағалалар жылай ма, осы?..” деп атадым. Бұл – еркіндіктің күдіреті!

– Біз де ет пен сүйектен жаратылған пенделер сапынанбыз. Өз ойың, өз түйсігің бар. Ақ пен қара жөнінде, жақсылық пен жамандық жайындағы өзіндік пікірің болатыны да заңды секілді. Расында бұл тұжырымдар төңірегіндегі сұрақтарға не дер едім?

– Мақтанғаным емес, кез келген адамды сөз саптауынан-ақ бірден аңғарамын. Сөйлеу мәнері мен ізет-ілтипатынан о кісінің кім екенін білемін, яғни мінезі мен адам қасиеттерінің қаншалықты деңгейде екенін сеземін десем артық айтқандай болмас. Көңілдің аманда таза, ниетіңнің мөлдір, пейіліңнің ашық болғанына не жетсін! Дүниенің кілті – пейілде.

Атам қазақ өмірден түйгендерін мәйекті нақылға өріп кеткен. “*Пиғылы жаман адамды түйе үстінен ит қабар*”. Текке күшпенбейік. Бұдан артық ешкім де айта алмас. Жақсылықтың жолы да, жөні де – жарық.

Ең жек көретінім – өсек, өтірік, аярлық. Адам бойында ұшырасатын осынау жаман қасиеттерді өз жандарына жақындатқысы келмей тыраштанытын мүскіндер де бар. Олар туралы ежелгі қытай ойшылы Конфудзы мен күні кеше ғана дүние кешкен ұлы Абайдың бірдей дөп ойлауы ғажап! Оны қайталап сіздерді мезі қылғым келмейді, сүйікті менің оқырманым.

Ұлылардың ойларына бойлау әсте мүмкін емес. Сөйтсе де оның тұңғығынан сіміріп, ғибратты тағылымынан өнеге алу – парыз. Менің қойын дәптерімде күнделікті тірлігімнің бағыт-бағдарындай, адастырмас жол сілтеуші құбыланамдай көрінер атақты адамдардың аузынан шыққан асыл ойлар үзіктері көп. Қаламнан қолым босаған қалт еткен сәттерімде жанар жүгіртіп қоямын. Солардың кейбірін бірігіп оқиықшы. “*Аққуға оқ тисе, қанатын суга тидірмес, Ақсүйекке оқ тисе, көршісіне сездірмес*” (Бөлтірік шешен), “*Шірік ағаштан өрнек шықпас*” (Конфудзы), “*Ұят – беттің пердесі*” (Майлықожа жырау), “*Қорықсаң – бастама, бастадың ба – қорықпа!*” (Шыңғысхан), “*Топас адам – тірі өлік*” (Мағжан).

Өмір сабақтары бүгіннен ертеңге – келешекке ұласа бермек.

– **Дәстүрлі түйінді сауал: болашақ жоспарым жайында аз-кем ой бөлісейін. Не жазып жүрмін? Не жазбақпын?**

– Ой тоқтаған жерде өмір де тоқтамақ. Бүгінгі мүмкіндікті пайдалана отырып, көкейдегіні шідерлемедік. Қалам ұстаған барша өріптестер секілді ілгергі күндерден үміт күтеміз. “Уақыт – сынап” деген кітабым биыл “Ана тілі” баспасынан шықпақ. Ұзын ырғағы мен сұлбасы басымда пісіп тұрған “Ауылда қалған балалық” повесін қағазға түсіргім келеді. Әзірге өзге жұмыстардан босар емеспін. “Журналистика жұмбағын” үзіп-үзіп жалғастырудамын, ұзаққа ұласатын сынайлы. Басталып, жазылмай қалған әңгімелер циклын аяқтау ойда. Ең басты еңбегім – болашақта басы біріктірілер көлемі 50-60 баспа табақ танымдық ой-жұмбақтар мен қилы-қилы қызықтар кітабы. Энциклопедия іспетті бұл жинақ қазақ тіліндегі өзіндік бөлекше кітап болары күмәнсіз. Бәрін де уақыт көрсетпек. Алладан сұрайтыным – тек бас аман-дығы, ел тыныштығы. Байқайсыздар ма, көп адамдар зейнет демалысына шыққан соң жемісті еңбек студе ғой. Күнделікті күйбеңнен, қара жұмыстан алаңсыз құтылғандықтан шығар. Әбден мүмкін. Әйгілі француз жазушысы Стендаль он сегіз жасында-ақ күнделігіне былай деп жазыпты: “*Әр минутіміз санаулы, ләззат алып, жан рахатына бөленуге асығайық. Еңбек етейік, өйткені қуаныштың атасы – еңбек. Қажыр-қайратпен бәріне жетуге болады*”.

Еш боямасыз дәл айтылған лепес. Ендеше біз де әрдайым қуанышқа кенелтер қалам қуатының әлсіремеуін тілейік.

Оқырманмен сырласып, ой бөліскен мерейтой иесі – Жанат ЕЛШІБЕК.